

## ASIME FERAJ

### METAFORA NË KRIJIMTARINË E FATOS ARAPIT

#### Përmbledhje

Për shkrimtarin fjala është lënda e parë për të shkruar një vepër letrare. Kjo e vërtetë shprehet edhe në përkufizimin e letërsisë si “arti i fjalës”. Pa fjalë, pa gjuhë, nuk mund të ketë letërsi. “Gjuha është jo vetëm mjeti, me të cilin krijohet vepra letrare, por edhe trajta reale në të cilën jeton letërsia.”<sup>1</sup> Punimi ka trajtuar metaforën në krijimtarinë e Fatos Arapit pasi ajo është një mjet i parapëlqyer i shprehjes së autorit. Nëpërmjet figurës së metaforës autori ngjall në përfytyrimin tonë imazhe sikur t’i kemi të gjalla.

Punimi e trajton metaforën jo si dukuri të kuptimit të fjalës së veçuar, por të lidhjes së fjalëve. Fjala nuk përdoret me kuptim të figurshëm, por e fiton kuptimin e figurshëm, në këtë përftesë. Figura letrare e cila përftohet nga afrimi i fjalëve shmang emërtimin e drejtpërdrejtë, dhe sjell një kuptim tjetër brenda lidhjes së re, një përshtypje më të fortë, sidomos në ato origjinale. Punimi ka sjellë lidhje mbresëlënëse të fjalëve *Atdhe, dashuri, ëndërr, natë* etj.; p.sh.: *Dashuritë e dhembshura, dashuritë që vdesin, dashuri fytyrëdrobitur e mjekërparruar, dashuri të turbullta; ëndrrat të lodhura shumë; Atdheu është dashuri që vdes, është buka e uritur, është ëndërr, është varr, varr i hapur.*

Punimi i ka klasifikuar figurat sipas anës gramatikore në *emra, mbiemra, folje*; sipas burimit në figura *folkorike, mitologjike, bisedore, publicistike, orientale, fetare*; sipas sferës psikologjike që vihet në veprim në figurat e *perceptimit, ndjenjës dhe arsytimit*. Më tej figurat e perceptimit janë ndarë në *pamore, dëgjimore, të prekjes, të nuhatjes, të lëvizjes* etj.

**Fjalë kyç:** trope gjuhësore, metaforë, kuptime të figurshme, klasifikim i figurave etj.

Metodologjikisht në fazën pas viteve 90’, sidomos në poezi Arapi përpiqet përmes një vizioni global të depërtojë thellë në botën dhe realitetin shqiptar.

#### Hyrje

Figurat gjuhësore, që në stilistikën letrare dhe në disa gramatika janë quajtur trope, nuk janë specifike për një gjuhë, pra as edhe vetëm për shqipen, porse shfaqja e tyre konkrete, në fjalë konkrete, është karakteristike për secilën

---

<sup>1</sup>Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shipe dhe pragmatika*, f. 242, Tiranë, 2005.

gjuhë. Si trope kryesore janë pranuar metafora, metonimia dhe sinekdoka. Ne do të ndalemi te metafora si figura më e vjetër, apo "mbretëresha e tropeve" sipas Aristotelit.

**Metafora**<sup>2</sup> (nga greq. "mbartje, translacion", kur emri i një sendi kalon si emërtim edhe i një sendi tjetër sipas një tipari të përbashkët, zakonisht të jashtëm, si forma, ngjyra etj., që i lidh këto dy sende edhe që lejon t'i përqasësh) në gjuhën shqipe në thelb është një zgjerim kuptimi, sepse aftësia e shënuesit rritet, nën të përfshihet si i shënuar edhe një send tjetër, pra, vëllimi i kuptimit zgjerohet.

Nëpërmjet metaforës lindin shumë kuptime, sipas ngjashmërisë së sendeve nga forma, nga madhësia, nga ngjyra, nga ashpërsia, nga lënda ose nga tipare të tjera konkrete dhe abstrakte. Afrimi i fjalëve për herë të parë është një përfshirje që bën përshtypje.

Nëpërmjet metaforës mund të lidhen dy sende. Fazat e metaforizimit janë shprehje e kalimit nga një figurë letrare në një figurë gjuhësore. Në fillim emërtimi i sendit të parë, që i vihet edhe sendit të dytë, i lidh ngushtë të dy sendet, të cilët, me të përmendur emërtimin, na vijnë që të dy në mend. Deri këtu kemi një figurë të vërtetë letrare; p.sh., *qielli qan, gëzim i turbullt, mendim i bukur, dashuri të njoma, krime të thinjura...* etj. Më tej, përfytyrimet e dy sendeve shpëputen, largohen dhe përmendja e njërit nuk na sjell domosdo tjetrin. Atëherë emërtimi kthehet në figurë gjuhësore, për të dy sendet nuk ka emërtim tjetër, lind kështu një kuptim i ri gjuhësor.

Trope nuk janë dukuri të kuptimit të fjalës së veçuar, por të lidhjes së fjalëve. Figura ngërthen një proces të brendshëm. Fjalët zhvendosen nga kuptimet e zakonshme bashkë me lidhjet dhe marrin një kuptim tjetër brenda lidhjes së re. Kur kjo zhvendosje përsëritet, ngulitet, përgjithësohet, atëherë kthehet në dukuri leksikore<sup>3</sup>.

Trope si mjete të shprehësisë së autorit janë (si kuptimet e figurshme) shmangie nga emërtimi i drejtpërdrejtë, por që bëjnë përshtypje të fortë, **sidomos kur janë origjinale. Origjinaliteti stilistik shpesh është një bashkim i papritur ose i ri i fjalëve si: mendime të ngrira, gëzim i kthjellët...**

1. Shmangia do të thotë një zhvendosje kundrejt referentit, por
2. Mund të jetë edhe një ndryshim në semat e fjalës
3. Si dhe një ndërthurje e të dy proceseve

Kur identifikimi bëhet sipas ngjashmërisë, pra, kur predikati shënon një tipar të përbashkët ose të ngjashëm për të dy anët, atëherë kemi metaforë.

Për metaforën *qielli qan* duke e quajtur se thjesht folja përdoret me kuptim të figurshëm. Mirëpo kjo ndodh vetëm se folja *qan* lidhet me emrin

<sup>2</sup>J. Thomai, *Prejardhja kuptimore në gjuhën shqipe*, f. 142-143, Tiranë, 2009, EDFA.

<sup>3</sup>Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, f. 139, Tiranë, 2005.

*qielli* domethënë një lidhje të re fjalësh, e mbështetur në identifikimin e *qiellit* me njeriun që ndodh në këtë lidhje gjuhësore dhe e bën qiellin të marrë folje të përdorura për njerëz. Jo se folja përdoret me kuptim të figurshëm, por e fiton kuptimin e figurshëm, në këtë përfatesë.

**Metafora në poezinë e Fatos Arapit**

***Të zotërosh një fjalë, në kuptim të plotë, do të thotë ta njohësh aq mirë sa ta përdorësh me të gjitha vlerat e saj.*** Vlerat e fjalëve në gjuhën shqipe janë të shumta. Mënyra e shfaqjes së tyre, gjerësia, përpjesëtimi, sendërtimi konkret janë të veçanta, pra, përbëjnë veçori të shqipes. Fjala del kështu si njësi mjaft e ndërlikuar, si njësi shumëvlerëshe. Sa më thellë ta njohim këtë tërësi vlerash, aq më mirë do të dimë t'i përdorim e t'i shfrytëzojmë fjalët si mjet të shprehjes. Teksti i folur ose i shkruar na zbulon shkallën e njohjes e të shfrytëzimit të këtyre vlerave të fjalëve nga autori i tij. Njohja e shfrytëzimi i këtyre vlerave kudo është shprehje e një gjuhe të pasur, të bukur, të fuqishme, ndikuese, por edhe mundësi për ta zhvilluar e për ta pasuruar atë më tej.

Vlerat e fjalës duken ***si në sistemin gjuhësor***, ashtu edhe ***në veprimtarinë e larmishme ligjërimore***. Si njësi të gjuhës (në sistem) ***fjalët kodifikohen ndër fjalorë me disa vlera, të formës e të përmbajtjes***, por të gjitha vlerat që kanë ato në ligjërime nuk mund të jepen qoftë edhe në fjalorët më të mëdhenj shpjegues.

Gjuha është jo vetëm mjeti, me të cilin krijohet vepra letrare, por edhe trajta reale në të cilën jeton letërsia.<sup>4</sup> Aftësia frymëzuese e ligjërimit letrar është vetia që ai ka për të na ngjallur në përfytyrimin tonë shëmbëllime sikur i kemi të gjalla. Duke mishëruar *imazhe*, duke vizatuar diçka, faqet letrare janë si tablo piktore ose si kuadro filmi, prandaj dhe mund të shqyrtohen njësoj si pamjet e arteve figurative nga mënyra si i përftojme këto pamje.

Në rrafshin e shprehjes, ai vazhdoi të jetë origjinal duke e zgjeruar hapësirën krijuese dhe artikulin figurativ. Zakonisht vetëm me një lëvizje, me një shpërthim befasues, poezia e Fatos Arapit sugjeron thellësi dhe hapësira universale përfytyrimi, duke e vendosur objektivin poetik brenda konteksteve të reja ekzistenciale, ku shquhet mprehtësia e mendimit. Edhe figura, prandaj del përherë e re, çuditërisht e freskët, e ngarkuar me përmbajtje dhe ndjeshmëri të papërsëritshme. Mund të thuhet se metafora është një mjet i parapëlqyer i shprehjes së autorit, është ndër më efikasat dhe ekspresivet në poezinë bashkëkohore shqiptare.

Është një gjuhë poetike e aftë ta ndjekë e ta artikulojë të fshehurën, të padukshmen, të ndrydhurën në mjedisin që e rrethon, me tërë tragjediazmin, trishtimin dhe egërsinë bashkë. Mund të thuhet se figura në poezinë e Arapit është ndër më efikasat dhe ekspresivet në poezinë bashkëkohore shqiptare. Në pleksjen ndërvarëse: nga njëra anë realiteti, nga ana tjetër imagjinata,

---

<sup>4</sup>Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shipe dhe pragmatika*, f. 242, Tiranë, 2005.

emocioni dhe intelekti, lind kjo lirikë. Prandaj lexuesi e gjen, e zbulon veten me ndjesinë se dhe ai kështu e përjeton botën përreth, por nuk ka mundur ta formulojë ashtu. Nga përplasje e poetit: (imagjinata, emocioni, filozofia) me realitetin, reflektohet synimi drejt përsosjes së njeriut.

Çlirimi i vargut, i sistemit ritmik, përsosja arkitektonike e poezisë dhe e poemës (debatet e ashpra; poemë në subjekt, apo poemë me subjekt), ishin fitore të artit dhe të gjithë shoqërisë shqiptare. Proceset emancipuese shoqëroreshin vetiu edhe me problematikë tjetër, sidomos me atë të figurës artistike. Gjer atëherë ishte krahasimi, epiteti, edhe këto figura tepër të zbehta e të përdorura, të marra kryesisht prej folklorit popullor. Këtu mbështetej i ashtuquajturë “taban popullor” në poezi. Poezia e viteve ’60 solli si figurë bazë metaforën, dhe kjo ishte një shqetësim i madh. Metafora, vetiu ishte shprehje e një mendimi poetik më të thellë, më të kulturuar dhe më të ndërgjegjësuar. Metafora, në fund të fundit, ishte dhe do të çonte tek simboli, të cilit censura zyrtare i trembej. Metafora e simboli jo vetëm që çlironin poezinë, jo vetëm që e pasuronin dhe me të vërtetë e modernizonin atë, por, krijonin edhe mundësi që poeti, si të thuash, të merrej në mbrojtje prej vetë atyre. Lufta që i është bërë poezisë së viteve ’60 për “paqartësi”, “ambiguitet”, “fragmentarizëm” dhe më në fund, akuza e hapët për “hermetizëm” ishte lufta që burokracia komuniste shqiptare e ndjeu thellë se po ndodhte me të vërtetë diçka e rrezikshme dhe goditën me egërsinë më të madhe<sup>5</sup>.

#### **Lidhje të fjalëve *Atdhe, dashuri, det* në poezinë e Fatos Arapit**

Punimi ka sjellë lidhje mbresëlënëse të fjalëve *Atdhe, dashuri, det* etj. nga krijimtaria e Fatos Arapit. Me anë të metaforës autori synon ta bëjë abstrakten konkrete të përgjithshmen të veçantë dhe sendet pa shpirt të shpirtëzohen. Deti e ndjek pas, e përkund në gji, rritet bashkë me të .

##### **Deti**

*Dhe tani, kudo që jam,  
ashtu fantastik e i madhërishtëm  
më ndjek pas deti...* (Eklipsi i ëndrrës, f. 29)

##### **Përse paskam frikë t’i afrohem detit?**

*Përse paskam frikë t’i afrohem detit?  
Kaq kohë pa e parë ... Kaq kohë pa u parë ...  
Unë e Joni ... rritur me një ri-tjetrin* (Eklipsi i ëndrrës, f. 26)

##### **Duke u larguar prej Vlore**

*Po nisem pa u përshëndetur me detin.  
Vetëm kësaj radhe*

<sup>5</sup>F. Arapi, *Kujtohem që jam*, f. 100-101, Tiranë, 1997.

*nuk dola në brigjet e njohura të përfalesha  
me pulëbardhat e mia... Nuk e durokam dot më ndarjen prej tyre  
Zemra po më zbutet  
dhe s'mund të mbajë më dot  
shkëputjen e trupit prej trupit  
Më duhet të nisem?  
Pa kthyer kokën pas  
Vetëm nëpër të plasurat e buzë ve  
më djeg Jodi e kripa e detit* (Eklipsi i ëndrrës, f. 25)

Deti është dobësia e tij, para tij ai ndihet i dobët, i pafuqishëm për ta përballuar ndarjen.

Deti zë një vend të veçantë në krijimtarinë e poetit: është lodra e parë e fëmijërisë, është kujtim që e shoqëron pas gjithë jetën. Deti është vetvetja, është identitet.

*Unë e Joni rritur me njëri-tjetrin  
Sjell me vete erën e kripur të detit të Vlorës  
Vij me këmbë të plasura në për jalli* (Shtigje poetike, f. 19)

Me anë të metaforave autori krijon imazhe pamore të mrekullueshme për madhështinë e detit.

#### **Deti**

*Ashtu, darkë pas darke dilja në breg.  
Ndër gishtërinjtë e këmbës së ftohtë më ridhte rëra.  
Unë prisja me orë të tëra  
gjersa përnjëhërësh,  
tutje nëpër fushat e gjera të natës  
ngriheshin kope të çuditshme, të panumërta  
kuajsh të bardhë.  
Nëpër hapësirat e pafundme suleshin  
aradhë-aradhë. Turfullonin. Binin këmbët e thyera,  
Rrokulliseshin duke gulçuar nëpër të zezat humnera,  
mbi ta fluturonin të tjerë.  
Jelet dallgë-dallgë, fushën e diellit fshihnin...*

Me anë krahasimit metaforik të dallgëve në brigje, si **një tufë kuajsh jelebardhë** që turfullojnë në muzg. Me anë të kësaj figure letrare do të nxisë përfytyrimin në shkallën më të lartë, të ngjallë ndjenja të shumëllojshme dhe kuptime me ngarkesë emocionale.

#### **Atdheu**

Ndryshe nga pararendësit këndvështrimi i Fatos Arapit për Atdheun është një këndvështrim i ri<sup>6</sup>, autori përpiket të depërtojë thellë në botën dhe

---

<sup>6</sup>A. Podrimja, parathënia "Eklipsi i ëndrrës".

realitetin shqiptar. *Atdheu për Fatos Arapin është dhimbje, është dhimbje*; Është realiteti i dhimbshëm që po përjeton atdheu, është dhimbje që po përjetojnë krijuesit dhe intelektualët (mbështetur në librin autobiografik “Kujtohem që jam”)

*Atdheu është prill i pikëlluar në shpirt.*

Atdheu është i bukur, i dashur, është rinia e vet autorit e bukur e pastër, optimiste, por jo e lirë. Për Fatos Arapin Atdheu është detyrim e përgjegjësi që na shoqëron pas gjithë jetën, por ky kryq duhet të mbahet në shpirt e jo në shpinë. Janë zhgënjimet, iluzionet e humbura, ëndrra të vrara, ideale të tjetërsuara, sepse

*Atdheu është toka e premtuar*

*Ti shkel si një zot dhe s’e ke ndën këmbë*

*Atdheu s’ka fjalë, ka sy të trishtuar*

*Vdes dashuria në dashuri që të çmend.*

Pasiguria ka arritur kulmin. Nuk je zot i asgjëje. I deziluzionuar nga lufta nacional-çlirimtare<sup>7</sup> ku autori bashkë me të vëllanë i dolën zot Atdheut, sot “të rrëshket toka nën këmbë” nga një njollë në biografi “vëllai i Vllasit”, apo një fjalë, sepse Atdheu s’ka fjalë ka “sy të trishtuar dhe vdekje”.

E si të këndosh si romantik kur Atdheu është i uritur dhe “Për të gjetur ‘miqtë’ e vet, Shqipëria çante jo më dete, por oqeane. Dhe i çante vërtet dhe i gjente vërtet. Tanimë buxheti shqiptar mbahej me ndihmat kineze, ushtria, industria, bujqësia, arsimi e kultura”<sup>8</sup>.

Atdheu është “*ëndërr dhe ankth dhe shpresë e sfilitur*”. Atdheu ideal mund të krijohet vetëm në ëndërr, por edhe në ëndrra je plot ankth sepse ndoshta ke folur. As shpresa nuk ekziston, sepse është mjaft e sfilitur.

“*Atdheu është varr*”; për të gjithë që kanë folur ndryshe “*Atdheu është varr i hapur*”; që pret gjithkënd që do të flasë, gjithkënd që nuk bindet. Kjo shoqërohet me shumë lot. Loti është dhimbje për të vrarët, por loti sjell lirinë. Poeti e ka të qartë se pa sakrificë, s’ka fitore. (Atdheu f. 214, Eklipsi i ëndrrës)

**Dashuria** është dyshim, grindje, pendim, dhimbje, por nuk e pranon urrejtjen dhe vetminë

**Mos më urre**

*Dikur si dy ura në vatër*

*për sho-shoqin ishim*

*të veçuar shuheshim të bashkua-digjeshim*

*Por sa shpejt dashuria*

*u kthye në urrejtje...*

*Ti mos më urre*

(Eklipsi i ëndrrës, f. 112)

*Do të vij vetmia e s’do të më gjejë*

<sup>7</sup> F. Arapi, *Kujtohem që jam*, f. 96.

<sup>8</sup> F. Arapi, *po aty*, f. 102.

Për Fatos Arapin dashuria është mall i brishtë e dhimbje universale që e mbajmë gjithë jetën. Është njerëzore, tokësore, është e vogël dhe e madhe njëkohësisht.

**Moj e vogla sa loti**

*Më verboi syrin loti kristal  
A je ti mall, apo ç'je vallë ?  
Eci dhjetorit e shkel në maj  
Dhe brymë dhe pjalm dhe ngricë acar....  
s'më lë të shoh loti kristal  
në halë qepalle rruzullin mbaj  
në një pikë loti pa fund pa skaj  
mbaj dashurinë*

*dhe universin tragjik të saj* (Eklipsi i ëndrrës, f. 103)

Dashuria vërtit rruzullin si një portokall; është mall, hall, sy i zgjuar, një dhimbje e bardhë, një zjarr i bukur; dashuria është një lojë e madhe ku lodrojnë fjalët, ritmet, rimat; është lojë e hapësirave, e mjegullave, e legjendave, e ëndrrave, e mallit, e dhimbjes së bukurisë, ajo nuk e pranon ndarjen. Një ndjenjë shkon në një gjendje fanagozmike:

**Moj e vogla sa loti**

*Në sytë ëndërr dhe s'jemi parë  
Unë gjysmëvdekur, ti gjysmëgjallë  
në një buzëqeshje tok kemi qarë  
në një pikë loti:*

*të dy të vdekur, të dy të gjallë* (Eklipsi i ëndrrës, f. 103)

Dashuria s'njeh kufij, ajo kapërcen zënkat, zhgënjimet, xhelozitë madje edhe vdekjen.

**Ti do t'më dashurosh patjetër**

*Ky qiell i prillit pa ty është i vjetër  
Shkon një trishtim e ja ku vjen një tjetër  
Në mallin tënd ky karafil i egërr  
Ti do t'më dashurosh patjetër!  
Kapërcej ty e kapërcej veten  
dhe përtej vetes kapërceva jetën  
dhe përtej jetës kapërceva vdekjen  
i hapa krahët të të pushtoj ty vetëm:*

*Ti do t'më dashurosh patjetër!* (Eklipsi i ëndrrës, f. 109)

Dashuria kapërcen çdo pengesë për t'u realizuar, por përsëri kurrë nuk thuhet se dashuroi sa duhet.

**Si s'e desha pak më shumë**

*Unë e desha përtej vdekjes  
ashtu dashurova unë  
Edhe prap s'ia fal dot vetes:*

*si s' e desha pak më shumë* (Eklipsi i ëndrrës, f. 107)

Në librin “Shtigje poetike” dashuria jepet e animizuar ajo është e dhembshur, fytyrëdrobitur, niset në takime, ulet, vdes, rreh, troket.

### **Përfundime**

- Fatos Arapi është njohës i mirë i figurës letrare, këtë e dëshmon përdorimi me elegancë i metaforës në krijimtarinë e tij, këtë e përforcojnë edhe shkrimet e shumta në lidhje me figurat letrare.

- Metafora përfshin gjithçka: dukuritë natyrore, frymorët, sendet. Me anë të metaforës autori paraqet artistikisht jetën me ngjyrat, shijet, lëvizjet etj. Realiteti artistik të cilin krijon autori me anë të metaforës flet, lëviz, jeton, dashuron, vdes.

- Metafora tek Fatos Arapi është e pranishme në gjithë krijimtarinë e tij, por veçanërisht në poezi, e cila është bërë dhe objekt i këtij punimi.

- Metafora është figura më e përdorur në krijimtarinë e tij, pasi kjo i jep dorë për të shprehur ndjesitë idetë dhe sjell efekte të forta emocionuese tek lexuesi.

- Fatos Arapi është mjeshtër i vërtetë në krijimin e metaforave; çdo poezi, çdo varg është i ngarkuar me metafora, por kjo nuk e zbeh kuptimin e poezisë, por të zhyt në mendime, të bën të fantazosh, të përjetosh emocione të forta dhe vargje që mbeten gjatë në kujtesë.

### **BIBLIOGRAFIA**

F. Arapi, *Kujtohem që jam*, Tiranë, 1997.

F. Arapi, *Eklipsi i ëndrrës*, Toena, Tiranë, 2002.

F. Arapi, *Shtigje poetike*, Tiranë, 1962.

J. Thomai, *Prejardhja kuptimore në gjuhën shqipe*, EDFA, Tiranë 2009.

Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2005.